

ÅKE LÖNNBERG:

Det glömda
Europa

Styrkerelation i sovjetisk tappning

Marxistisk-leninistisk dogmatik som tex styrkerelationens betydelse kan tänkas utöva ett övergripande inflytande på det sovjetiska handlingsmönstret och är därför av stort intresse. Åke Lönnberg tecknar en intressant bild av sovjetmedborgarnas utblick och villkor som bakgrund till sin analys av styrkerelationsteorin. Han applicerar teorin på Sovjetunionens agerande 1939, 1945 och 1979. De sovjetiska aktiviteterna framstår då som mer förklarliga. Det förefaller välbetänkt, att i våra säkerhetsöverväganden beakta de risker för felbedömning av oss själva, som styrkerelationsteorin kan ge upphov till, skriver författaren.

Den nationella historien har helt naturligt ett allsidigt och stort inflytande på en nations referensram och värderingar. Den ryska historien kännetecknas av en sällsynt och hemsk dramatik, som inte kan ha undgått att sätta spår – även i primitiviserande riktning. Den ryska/sovjetiska överheten har, om västerländsk måttstock användes, traditionellt utövat sina befogenheter med avsevärt godtycke och stor stränghet. Kombinationen av rättslöshet (särskilt ifråga om mänskliga rättigheter), avsiktligt framkallade kunskapsluckor och otillräcklig, ofta vilseledande, information, gör att den vanlige sovjetmedborgaren sällan kan ha en välgrundad uppfattning om tex internationella frågor. Pga den atmosfär, som skapas av det kommunistiska systemet, kan ett i västerländsk mening öppet och förtroendefullt tankeutbyte normalt inte förekomma medborgare emellan. Sovjetmedborgarna styrs av det kraftfält, som bildas av den officiella meningen.

Dessa omständigheter har lett till att sovjetledarna kan tillåta sig en stor handlingsfrihet i förhållande till den stora massan, såväl ifråga om spännvidd som metoder. Förhoppningar om att en folklig opposition skulle kunna uppstå inom Sovjetunionen mot en enligt västerländsk uppfattning orättfärdig, kanske krigshotande sovjetisk handlingslinje – och leda till kursomläggning – måste betecknas som orealistiska. Den viktiga och utslagsgivande referensgruppen utgörs av det kommunistiska partiet med dess ideologiska konformitet. I detta sammanhang bör påminnas om att marxismen i utpräglad grad företräder en materialistisk grundsyn. Marxismen saknar

Åke Lönnberg har varit försvarsattaché (flyg) i Sovjetunionen 1975–80.

med andra ord förståelse för sådana abstrakta, etiska värden som kärlek till nästan i religiös bemärkelse och åsiktstolerans.

Enligt sovjetisk uppfattning är västerländsk objektivitet en menlös strävan efter ett mittenläge mellan extremer, den sanna objektiviteten skapas av den referensram, som tillhandahålles av marxismen (med det sovjetiska kommunistiska partiet som auktoriserad uttolkare). I linje härmed ligger också att det som är fördelaktigt för kommunismen är rätt och allt som missgynnar är fel. Redan små avvikelser från den "rätta" vägen karakteriseras gärna som antisovjetism eller sovjetfientlighet, vilket "rättfärdiga" stränga motåtgärder med bavsikten att avskräcka hugade dissidenter från att framträda. Redan detta axplock av skilda värderingar ger en anvisning om hur svårartade samlevnadsproblemen är för de två blocken. Att det skulle bli så, förutsågs sannolikt först av ryssarna – Stalin skrev nämligen i *Izvestija* så tidigt som 1919: "Världen har på ett avgörande och oföränderligt sätt delats i två läger: ett imperialistiskt och ett socialistiskt."

I klart medvetande om den stora fara för freden som de ideologiska motsättningarna utgör, uttryckte den franske presidenten Giscard d'Estaing vid sitt första besök i Moskva efter undertecknandet av Helsingfordokumentet förhoppningen om en ideologisk avspänning. Denna propå avvisades emellertid omgående och bryskt av den sovjetiske värden, Leonid Brezjnev. Detta måste rimligtvis leda till slutsatsen, att den ideologiska kampen även fortsättningsvis har en hög prioritet i den sovjetiska föreställ-

ningsvärlden och att där inte finns plats för någon viktig samförståndsanda.

Mot bakgrund av redovisade, ganska speciella förhållanden förefaller det nyttigt att begrunda sådan marxistisk-leninistisk dogmatik – tex styrkerelationens betydelse – som kan tänkas utöva ett övergripande inflytande på det sovjetiska handlingsmönstret.

Förhoppningar om att en folklig opposition skulle kunna uppstå inom Sovjetunionen måste betecknas som orealistiska.

Styrkerelationsteorien

Den sovjetiska eliten och andra företrädare för marxistisk "vetenskap" har alltid hävdad, att politiken skall vägledas av den analys, som görs av relationen mellan klass-krafterna – enligt Lenin var detta "kvintessensen i marxismen och den marxistiska taktiken". Vid ett annat tillfälle sade Lenin: "vi marxister har alltid varit stolta över att vi genom en noggrann beräkning av masskrafterna och de dubbelriktade klass-relationerna har kunnat bestämma ändamålsenligheten av den ena eller andra kampmetoden".

Det är intressant att konstatera, att det tsaristiska manifestet (pga oroligheterna 1905) – enligt vilket tsaren utlovade en liberalisering av statsskicket – av Lenin uppfattades som ett uttryck för en förändrad styrkerelation (temporär balans) mellan tsaren och folket; folket hade kunnat avtvinga tsaren manifestet, men

inte avskaffa tsarismen, tsaren å sin sida kunde inte längre fortsätta att regera på samma sätt som tidigare.

Om Lenin är känt, att han var en stor beundrare av den preussiske generalen och militärfilosofen Clausewitz. Dennes tankeskärpa och aforistiska uttryckssätt öppnade även militära perspektiv i Lenins tankar kring styrkerelationens betydelse, inte minst bidrog Clausewitz' kända tes om "kriget som en fortsättning av politiken, fast med andra medel" till detta.

Följden av fredsförhandlingarna 1918

Den verligt smärtsamma och därigenom oförglömliga lektionen i de militära maktmedlens betydelse som komponent i styrkerelationen kom att ges vid fredsförhandlingarna 1918 i Brest-Litovsk mellan ryssarna och tyskarna. Ryssarna räknade med att den ryska revolutionen skulle bli banbrytande och att en liknande revolution mer eller mindre omgående skulle utbryta i Tyskland (Marx hade ju själv trott, att den proletära revolutionen skulle börja i ett industriland – att det skulle bli i agrarlandet Ryssland föresvävade honom säkert aldrig). Härigenom hoppades ryssarna, att de som föregångsmän inom samma revolutionära brödraskap skulle få fred utan landavträdelser och skadestånd. Den sovjetiska taktiken blev därför att åstadkomma en fördröjning tills den väntade tyska revolutionen bröt ut. Ryssarna höll långa, revolutionära tal, vilket av tyskarna uppfattades som förargelseväckande och utlöste en tysk offensiv. Den visade, att ryssarna var militärt besegrade och att de endast hade att villkorslöst underkasta sig segrarens diktat. Fredsvillkoren

blev därtill mycket hårda, vilket gav en extra skärpa åt den lektion ryssarna fick om de militära maktmedlens slutgiltighet och karaktär av skiljedom, som icke kan överklagas. Aforismen "vid konferensbordet kan icke det återvinnas, som förlorats på slagfältet" åskådliggjordes på ett chockartat sätt.

Under en därpå följande, ganska kort tidsperiod gjorde ryssarna nya och huvudsakligen negativa rön om krigets karaktär av "ultima ratio". Pga militär svaghet kunde nämligen Ryssland varken hålla kvar Finland, de baltiska staterna eller Polen. Genom en hänsynslös koncentration av återstående militär potential lyckades de röda däremot vinna inbördeskriget – ett resultat, som säkerligen befäste de nyvunna insikterna om de militära maktmedlens betydelse.

Vetenskaplig tankemodell

Språkanalyser och sammanställningar av ett stort antal uttalanden och handlingar av sovjetiska civila och militära ledare har lett Sovjet-expertis¹ till uppfattningen, att det marxistiska styrkerelationstänkandet utvecklats till en tankemodell, enligt upphovsmännen av vetenskapligt slag. Innehållet är i korthet följande.

Den enligt givna regler beräknade styrkerelationen – som inte anses vara deterministisk, men väl ge villkoren för handlandet – ligger till grund för beslutsfattarens val av optimal handlingslinje. Eftersom kravet på framgång är absolut,

¹ "Soviet Military Policy" av Raymond Garthoff, professor i Advanced Strategic Studies vid John Hopkin's University, Baltimore, USA (förf har sedermera varit SALT-förhandlare och ambassadör)

godtas endast den optimala lösningen. Medvetenhet måste finnas hos beslutsfattaren om risken för felslut, antingen i form av en underskattning av motståndarens reella styrka – "adventurism" – eller en överskattning av hans förmåga. Det senare betecknas som opportunism, antydande att beslutsfattaren av opportunitetsskäl – risken för misslyckande – undvikit att till fullo utnyttja existerande möjligheter.

Det inses lätt, att kvalitetskravet måste sättas mycket högt på underrättelseunderlaget – gissningar och bedömningar räcker inte, kännedomen om relevanta förhållanden och data måste vara exakt. Detta kräver naturligtvis en effektiv underrättelsetjänst med spioneri som viktigt inslag.

De aktuella nationernas värde bestäms av deras ekonomiska, politiska och militära makt. Styrkerelationen mellan Sovjetunionen och den kapitalistiska världen avgör, om den sovjetiska utrikespolitiken skall inriktas på defensiv, status quo eller offensiv, eftergifter eller krav. Om styrkerelationen är ogynnsam måste Sovjet ligga lågt, göra eftergifter och anpassa sig. Eftersom nederlag skulle bli följden av en militär konfrontation, får freden icke brytas.

Om styrkebalans föreligger – vilket är ett labilt och därför föga attraktivt läge – kan bestämningen av styrkerelationen vara en ganska delikat uppgift. I detta läge anses "fredlig samexistens" i princip vara lämpligaste modus vivendi. Genom att utnyttja lokala och tillfälliga variationer kan framgångsrika positionsframflyttningar likväl göras. Detta förutsätter noggrann planläggning och försiktigt genomförande – motståndaren får

inte bli provocerad till verksamma motåtgärder, bakslag får icke onödigtvis riskeras.

Styrkeöverlägsenhet medför enligt den sovjetiska beteendekoden ett oavvisligt krav på gripandet av initiativet för att genomföra den yttersta målsättningen. Situationen är idealisk, eftersom motståndaren ju befinner sig i underläge och enligt styrkerelationsteorin måste göra eftergifter, underkasta sig och undvika militär konfrontation.

Good-will-gester, omisskännlig fredsvilja och eftergifter för att skapa en god förhandlingsatmosfär kan tydas som exploateringsbar svaghet.

Teorin som tolkningsnyckel

Om styrkerelationsteorin används som tolkningsnyckel för sovjetiska aktiviteter, kan dessa framstå som mer förklarliga. Exempel:

- Enligt "reglerna" borde det genom den tysk/ryska vänskapspakten helt ensamstående Finland ha underkastat sig Sovjets ultimatum 1939 (kan vara delförklaring till att Kuusinen-regeringen fanns i beredskap). Genom styrkerelationstänkandet kan Sovjet ha förletts att icke tillräckligt beakta möjligheten av ett väpnat finskt motstånd – därtill med kapacitet att skada Sovjets militära anseende.
- De västallierades vänskapliga inställning till Sovjet vid krigsslutet 1945, president Kennedys ungdom och för-

modade osäkerhet, västvärldens humana människosyn och – senast – Carter-epokens utrikespolitiska valhänthet har av samtida sovjetiska makthavare med största sannolikhet enligt "reglerna" tolkats som exploateringsbara svagheter. De har gett klarsignal till sovjetisk expansionism, blanda den sovjetiska invasionen av Afghanistan, som ökat motsättningen mellan blocken.

- Chrusjtjovs "adventuristiska" Kuba-fiasko visade enligt "reglerna" behovet av en ändrad styrkerelation och ledde till en gigantisk utbyggnad av de sovjetiska sjöstridskrafterna (med ökad global spänning som följd).
- Enligt "reglerna" borde det neutrala och ensamstående Afghanistan ha underkastat sig Sovjets vilja 1979. Genom styrkerelationstänkandet kan Sovjet ha förbisett att tillräckligt beakta afganernas frihetslidelse och försvarsvilja, ett förhållande, som nu ställer ryssarna inför de föga avundsvärda alternativen prestigeförlust eller folkmord.

Styrkerelationens betydelse har naturligtvis insetts av andra än ryssarna – de flesta människor och organisationer värderar, ibland kanske omedvetet, sina egna resurser i förhållande till tillvarons möjligheter för att finna ett lönsamt verksamhetsområde. Det speciella med den sovjetiska tillämpningen förutsattes emellertid vara den marxistiska ideologins benägenhet för doktrinär stelhet, för låsningar med hänvisning till vetenskaplig systematik och för underskattning av abstrakta värden. Bristen på flexibilitet och nyanserad kännedom om västvärldens mentalitet och omistliga värderingar – vilket i viss mån förekommer även i

den andra riktningen – medför en höjning av risknivån.

För västerlänningen är det utan tvekan chockerande, att good-will-gester, omisskännlig fredsvilja och eftergifter för att skapa en god förhandlingsatmosfär kan tydas som exploateringsbar svaghet. Det är inte uppmuntrande, att genom styrkerelationsteorin bättre forstå vad den sovjetiske presidenten Podgornyj hade i tankarna, då han kort efter Helsingforsdokumentets undertecknande påstod, att de kapitalistiska staterna tvingats till avspänningspolitiken pga Sovjetunionens ökade ekonomiska och militära styrka. Liknande formuleringar förekom fö i en ungefär samtidig tidsningsartikel av utrikesminister Gromyko, som talade om fredskrafternas fördelaktiga styrkebalans, som gav möjlighet att bestämma den internationella politikens inriktning.

I detta sammanhang är det intressant att konstatera, att mrs Thatcher i sitt tal inför den amerikanska kongressen i februari i år hyllade Ronald Reagan för hans fyra år långa upprustning, som "förmått Sovjet att visa förnyat intresse för förhandlingar." "Men", tillade hon, "vi får inte vänta oss för mycket, inte ha några illusioner. Det är vår styrka, inte deras goda vilja, som har fått Sovjet till förhandlingsbordet i Genève." Såväl den amerikanske presidentens politik som den brittiska premiärministerns uttalande vid detta tillfälle ger intryck av en medvetenhet om det sovjetiska styrkerelationstänkandet.

Reflexioner

Styrkerelationsteorins viktigaste tillämpningsområde gäller naturligtvis super-

makernas och blockens förhållande till varandra. Som tidigare berörts – och till vilket återkommes – kan emellertid denna modell antagas ha ett stort inflytande på Sovjets handlingsmönster i förhållande även till alliansfria stater.

Den sovjetiska tilltron till de militära medlen som slutligt avgörande behöver inte innebära, att dessa nödvändigtvis måste komma till användning. De ger visserligen en någorlunda god säkerhet för utgången, men det lönsammaste sättet att nå önskat mål är att förhandla fredligt med hjälp av den övertalnings-effekt, som överlägsen militär styrka skänker. Eftersom styrkerelationsteorin vilar på materialistisk grund, utgör lönsamhet i materiella termer kriteriet på framgång – folkopinioner är abstrakta, med lämpliga medel snabbt övergående och behöver därför inte tillmätas någon större betydelse.

Här redovisade tankar och observationer förstärker intrycket av hur viktigt det är – icke minst för en liten nation – att med undertryckande av önsketänkande skapa en oförvanskad bild av sin egen verklighet. En icke försumbar del härav är att lära känna alla synsätt, varmed den egna nationen kan betraktas. Det förefaller därför välbetänkt, att i våra säkerhetsöverväganden beakta de risker för felbedömning av oss själva, som styrkerelationsteorin kan ge upphov till. Enligt

dess logik önskar nämligen den, som bedömer sig själv svag och chanslös, alltid fred, eventuellt till varje pris. Samma logik leder till att den, som med överdriven iver försöker bevisa en fredsvilja, som i realiteten aldrig betvivlats, kommer att klassificeras som svag, kanske to m som alltför svag för att vilja och kunna hävda sin egen integritet. En sådan bedömning stimulerar ofrånkomligt en lönsamhetsförväntan. Risker är således stor för att fredsaktiviteter med drag av uppgivenhet motverkar sitt avsedda syfte.

Risken är stor för att fredsaktiviteter med drag av uppgivenhet motverkar sitt avsedda syfte.

Eftersom Sverige önskar vänskapliga förbindelser med sina grannar, men också respekt för sin integritet, måste rätta, entydiga signaler avges och välanpassade åtgärder vidtas. Varken den ena eller den andra sidan får förledas att tro, att en aktion mot Sverige skulle bli lätt och lönsam. Med de värderingar, som Sovjet tillämpar för egen del som förebild för vårt handlande, hör en utveckling av försvarsviljan och ett stärkande av försvaret till dessa välanpassade åtgärder.